

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องอหิงสาของมหาตมะ คานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

บทที่ ๔ นี้ มุ่งศึกษาเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอหิงสาของมหาตมะ คานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญาในประเด็นการศึกษา ๖ ประการ คือ (๑) ด้านความหมาย (๒) ด้านลักษณะ (๓) ด้านปัจจัยสนับสนุนก่อให้เกิด (๔) ด้านประเภท (๕) ด้านความสำคัญ (๖) แนวทางการปฏิบัติ มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์ด้านความหมายอหิงสาของมหาตมะคานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

การศึกษาความหมายของอหิงสาปรากฏในหลายสถานแต่ในที่นี้ หมายถึงเฉพาะอหิงสาของมหาตมะ คานธี คำว่า “อหิงสา” หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองด้วยความสงบ ไม่ใช้ความรุนแรงในการต่อสู้ มหาตมะ คานธี ใช้อหิงสา เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศอินเดียและประเทศแอฟริกาใต้ การต่อสู้แบบโดยสันติวิธี จึงถูกนำมาใช้ ในทางการเมือง^๑ และอีกประการหนึ่งตามความหมายมหาตมะ คานธี หมายถึงการไม่ทำร้ายสำหรับความหมายอย่างแคบคือ ละเว้นจากการฆ่า ความหมายอย่างกว้างคือ การไม่ทำอันตรายผู้อื่น หมายถึง การหลุดพ้นจากเจตจำนงที่จะทำลายบุคคลอื่นหรือตั้งใจที่จะทำร้ายสิ่งมีชีวิตอื่น และละเว้นจากการปองร้ายบุคคลอื่นทั้งความคิด คำพูด และกระกระทำ

ด้านความหมายอหิงสากับเมตตาว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ กล่าวถึงหลักเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่าทั้งอหิงสาและเมตตา ต่างมีความหมายที่แตกต่างกัน แต่ในลักษณะของการกระทำหรือการปฏิบัติย่อมไม่สามารถที่จะแยกกันออก เนื่องด้วยการต่อสู้ทางการเมือง

^๑ พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัตน์, รศ. ดร., รวบรวมและเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๘), หน้า ๗๖.

ที่ไม่ใช้ความรุนแรงและต่อสู้ด้วยความสงบถือว่าไม่เป็นการเบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่นเมตตา
หมายถึงความเอ็นดู ไม่ทำร้ายผู้อื่นเช่นเดียวกัน เมื่อเกิดมโนธรรมนี้แล้ว จะแสดงผลออกเป็น
ความเมตตาความเจริญเมตตาภาวะที่แผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลาย^๒

เมื่อกล่าวว่าเป็นผู้ที่มีอหิงสาคือเป็นผู้ที่มีความดำริในการไม่เบียดเบียนผู้อื่นมีเจตนา
ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีใจที่ปรารถนาจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และยอมปฏิบัติโดยส่งผลออกมาเป็น
การช่วยเหลือให้ผู้ที่มีทุกข์ ได้หลุดพ้นจากทุกข์นั้น หรือเมื่อกล่าวว่าเป็นผู้ที่เจริญเมตตามีความ
เมตตาย่อมหมายถึงผู้นั้นมีอหิงสธรรมอยู่เป็นเบื้องต้นเช่นกันความคิดเรื่องการไม่เบียดเบียน ไม่
สนับสนุนเรื่องการเบียดเบียน เป็นการคิดในเชิงบวกคือเรื่องความรัก เรื่องสันติภาพ ซึ่งมักจะ
เกิดคู่กับเมตตาซึ่งเป็นคู่ธรรมของอพยาบาทสังกัปพะ และความเมตตาเป็นผลในใจหรือเป็น
มโนกรรม ในขณะที่การคิดเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นซึ่งเป็นการแสดงผลในการปฏิบัติของการมีเมตตา
เป็นการแสดงออกถึงการกระทำ ซึ่งแสดงออกได้ทั้งทางกาย วาจาหรือใจ ดังพุทธดำรัสกับองคุ
ลิมาล ซึ่งมีชื่อเดิมว่า อหิงสกะ ดังนี้ “ผู้ใดไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทางกายทางวาจา และทางใจ ผู้นั้น
จึงจะชื่ออหิงสกะโดยแท้”^๓

การที่เราคิดเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้นแสดงถึงอานุภาพของ
ความรักที่ยิ่งใหญ่ เมื่อความรักแผ่ขยายออกไป ย่อมนำมาซึ่งความสงบและความสุขทางใจ ผลที่
กลับมาคือ การได้รับความรัก ความเอื้อเฟื้อกลับมา ทำให้เรามีความสุข และเกิดสันติภาพขึ้นใน
ใจ มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถอยู่โดยลำพังได้ การต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นการปฏิสัมพันธ์
นั้นอาจทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย ข้อปฏิบัติที่มีต่อกันจึงบัญญัติว่าต้องปฏิบัติต่อผู้อื่น
ให้ดี การปฏิบัติต่อตนเองและตนเองย่อมได้รับประโยชน์ คือความสงบสุขนั้นด้วย ดังพุทธพจน์
ว่า “บุคคลเมื่อรักษาผู้อื่นด้วยความอดทน ด้วยความไม่เบียดเบียน ด้วยจิตเมตตา ด้วยความ

^๒ อภ. วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๒/๑๔๒.

^๓ ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๑/๒๗๑.

เอ็นดูชื่อว่ารักษัตริ์ ดังนั้น ตามความหมายข้างต้น จึงวิเคราะห์ได้ว่า อหิงสามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทสืบเนื่องทั้งสองมีความต้องการให้ผู้อื่นอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกันทั้งในหน้าที่ สิทธิเสรีภาพ เป็นต้น และที่สำคัญจะต้องมีความรัก เมตตา ไม่ประทุษร้ายต่อกัน

ดังนั้น ความหมายทั้งสองอย่างนั้นย่อมไม่สามารถที่จะให้ความหมายได้เหมือนกัน ไม่ เพียงแต่ความหมายทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันในด้านของการแสดงออกต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะอหิงสานั้นในเรื่องของความสงบ ไม่ใช้ความรุนแรงส่วนเมตตาก็มีความหมายคือความรักใคร่เอ็นดู ในที่นี้ตามความหมายของมหาตมะ คานธี อาจมีความเมตตาก็ได้เพื่อไม่ให้เกิดการผู้ร่วมสันติสุขต้องบาดเจ็บ ล้มตาย แม้ในบางครั้งที่มีการชุมนุมหากเห็นว่ารุนแรงจะเลิกการชุมนุมทันทีจึงไม่สามารถที่จะกล่าวได้ว่าความหมายทั้งสองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔.๒ วิเคราะห์ด้านลักษณะอหิงสาของมหาตมะคานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นพลังยิ่งใหญ่ที่สุดที่มนุษย์มีอหิงสามีอำนาจยิ่งกว่าศัสตราวุธใดๆ ที่มนุษย์จะคิดค้นได้ การทำลายมิใช่เป็นกฎของมนุษยชาติ มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างอิสระด้วยการฆ่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองไม่ได้ การฆ่าหรือการทำร้ายผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตาม เป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาติเงื่อนไขประการแรกของการไม่ใช้ความรุนแรงก็คือ สร้างความเป็นธรรมให้แก่ชีวิตทุกชนิดและระดับ เราอาจจะหวังจากธรรมชาติของมนุษย์มากเกินไป ไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าเองกลับไม่คิดเช่นนั้น เราไม่ควรจะจำกัดความสามารถของมนุษย์ในการสร้างความดีหรือความร้าย

การใช้ความรุนแรงจำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการฆ่าฉันทิ์ การใช้อหิงสาก็จำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการตาย ฉันทิ์นั้น การใช้ความรุนแรงมิใช่เป็นการช่วยให้ผู้ใช้ความรุนแรงพ้นจาก

^๔ ส. ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๕/๒๔๒.

มหาตมะ คานธีได้ปฏิบัติมาแล้วทั้งสิ้น ด้านวาจาอาจจะรวมถึงการสานเสวนา หรือการรับฟังอย่างตั้งใจ เป็นต้น ส่วนด้านใจแม้จะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงโดยตรงแต่สิ่งที่ปรากฏมักจะแสดงออกมาทางบุคลิกภาพเช่นความอ่อนโยน ใบหน้าที่ยิ้มแย้มรื่นเริง เป็นต้น และการแสดงออกทุกอย่างต้องเริ่มจากมโนกรรมที่ไม่ต้องการเบียดเบียนผู้อื่นด้วย^๕

หลักอหิงสาตามปรัชญาของมหาตมะ คานธี คือความไม่เบียดเบียน ซึ่งถือว่าเป็นหลักใหญ่และเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุด โดยจะสามารถแยกได้ดังนี้ (๑) ความรัก เป็นหัวใจของอหิงสา ไม่มีใครที่จะสามารถต้านทานความรักที่บริสุทธิ์ได้ และด้วยความรักที่บริสุทธิ์นี้ ท่านได้ชนะจิตใจของประชาชนและชนะจิตใจศัตรูของท่านได้ (๒) ความอดทน หลักอหิงสาต้องอาศัยความอดทนอย่างใหญ่หลวงจึงจะสามารถนำผลสำเร็จอันยิ่งใหญ่มาได้ มันไม่ใช่วิธีที่จะได้มาในเพียงข้ามคืน แต่ก็ใช่วิธีที่แน่นอนและถูกต้องที่สุดในการที่จะเอาชนะจิตใจและความรักจากผู้อื่นได้ (๓) ความกล้าหาญ หมายถึง การปราศจากความกลัวในทุกลักษณะ เช่น ความกลัวตายความกลัวการประทุษร้ายกลัวความยากจน หิวโหย เป็นต้น ซึ่งชีวิตของคานธีก็เป็นตัวอย่างอันดีที่สุดของบุคคลที่ปราศจากความกลัว (๔) ความบริสุทธิ์ มหาตมะ คานธีจะคอยตรวจสอบชำระจิตใจของตัวเองให้บริสุทธิ์อยู่เสมอในทางการเมือง โดยมหาตมะ คานธีจะใช้วิธีสงบแต่เฉียบขาด บนพื้นฐานของความบริสุทธิ์และความยุติธรรมเสมอ เมื่อใดที่ท่านเห็นว่าประชาชนของท่านเริ่มใช้วิธีรุนแรงท่านก็จะหักท้วงและถ้าจำเป็นท่านก็จะหยุดความเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งหมด โดยจะหันกลับมาสำรวจความบกพร่องของตนเองและประชาชนของท่าน (๕) ความซื่อสัตย์และความจริงใจ มหาตมะ คานธีเชื่อว่า ทั้ง ๒ สิ่งนี้จะช่วยให้พ้นจากความทุกข์และภาระยุ่งยากทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นได้ ความตั้งใจจริงของมหาตมะ คานธีที่จะดำเนินตามหลักอหิงสา ทำให้เขากลายเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องจากที่ต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทม์ได้เคยกล่าวสรรเสริญมหาตมะ คานธีไว้ตอนหนึ่งว่า “เขาเป็นบุคคลที่ไม่มีอันตราย เขาได้ทั้ง

^๕ คานธี, โมหันทาส การามจันทร์, *โลกทั้งมองพี่น้องกัน*, แปลโดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, หน้า

พลังทางใจไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เป็นมรดก ซึ่งสักวันหนึ่งในกาลข้างหน้า อำนาจพลังทางใจดังกล่าวจักต้องมีเหนือกำลังรบและอาวุธยุทธภัณฑ์ และเหนือลัทธิประหัตประหารกันอย่างหฤโหด”

สำหรับการทดลองเกี่ยวกับสังคมนั้น มหาตมะ คานธีได้ตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งในด้านอุดมการณ์ระหว่างทุนนิยมและสังคมนิยม อีกทั้งปัญหาเทคโนโลยีกับคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มหาตมะ คานธีได้ให้ทางออกที่เป็นกลางตามแนวทางแห่ง “อหิงสา” ที่ท่านใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลตลอดชีวิตของท่าน มหาตมะ คานธีกล่าวว่า “และเมื่อข้าพเจ้ารู้ว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงถูกค้นพบบ่อยครั้งมากกว่าในหมู่คนที่ต่ำที่สุด ความปรารถนาของข้าพเจ้าจึงอยู่ที่การได้รับใช้ชนชั้นที่ถูกกดขี่ และเมื่อข้าพเจ้าไม่สามารถให้การรับใช้นี้ได้โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ข้าพเจ้าจึงพบตนเองอยู่ในวงการเมือง ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้รับใช้ที่กำลังต่อสู้ดิ้นรนของอินเดีย และของมนุษยชาติ

พุทธปรัชญากล่าวถึงลักษณะของเมตตาจะต้องเป็นความรักบริสุทธิ์ที่ไม่อิงอาศัย ตัณหา ราคะ แต่เป็นความรักที่มุ่งความสุข หรือมุ่งประโยชน์แก่บุคคลอื่นเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่มุ่งให้คนอื่นมาสนองความต้องการของตน การวัดว่าเป็นเมตตาแท้หรือเมตตาเทียมจึงอยู่ตรงที่ว่า ถ้าบุคคลที่เรารักไม่เป็นเครื่องค้ำจุนความมั่นคงถาวรแก่ตัวเราอีกต่อไป เราจะยังคงรักเขาหรือไม่ เราจะยังเห็นชีวิตของเขามีคุณค่าที่จะพึงใส่ใจทะนุถนอมหรือไม่ เราจะยังยินดีในความดำรงอยู่ของเขาหรือไม่ ถ้าภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวแล้ว จิตใจเรายังรักและปรารถนาดีอยู่ ย่อมได้ชื่อว่ามีเมตตา ในพุทธปรัชญาเถรวาท เมตตาจะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยการฝึกฝน ซึ่งการฝึกฝนดังกล่าวนี้จะครอบคลุมทั้งทางกาย วาจา และใจ ทางกายก็เช่นการเว้นจากการเบียดเบียน การฆ่า การทำให้เดือดร้อน การย่ำยี ทางวาจาก็เช่น การรู้จักเจรจาแต่ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความรัก เว้นจากถ้อยคำทุจริต มีพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ เป็นต้น ทางใจก็เช่น การรู้จักเอาใจเขาใส่ใจเรา ฝึกให้เป็นคนมีจิตอ่อนโยน ไม่แข่งกระด้างเย็นชาต่อความทุกข์ของคนอื่น

จึงเห็นได้ว่าลักษณะอหิงสาและเมตตา เป็นเสมือนอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ทุกคนจะต้องมีความรัก ความอดทน ความกล้าหาญ ความบริสุทธิ์ ความจริงใจ ต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง เพื่อให้เกิดความเมตตา กล่าวเช่นการเดินทางก็จะเป็นการเดินทางอย่างสงบ ไม่ก่อความหรือใช้อาวุธใดๆ ไม่ใช่เสียงเพื่อรบกวณ เป็นการแสดงออกถึงพลังของการไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้ใดทั้งทางกายหรือวาจาในการรณรงค์ต่อสู้ การอดอาหารก็เป็นการเสียสละชีวิตของตนเองเพื่อส่วนรวมด้วยความเมตตาที่เป็นมโนกรรม ยอมตายเพื่อผู้อื่นได้ในสภะรัฐโดยมาร์ติน ลูเธอร์ คิง ก็ใช้หลักอหิงสธรรมเป็นต้นแบบของการเดินทางเพื่อเรียกร้องเช่นกัน พัฒนาการของ อหิงสธรรมที่มีรูปแบบแตกต่างกันขึ้นเป็นเพราะปัญหาต่างๆ ในโลกปัจจุบันมีความสลับซับซ้อน

ดังนั้นลักษณะอหิงสากับเมตตา กล่าวถึงลักษณะหลักอหิงสาของมหาตมะ คานธี ที่นำวิธีนี้มาใช้ในการต่อสู้ทางการเมือง คือต้องการเอกราชโดยชอบธรรมที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการใช้ความรุนแรง และไม่ต้องการได้มาซึ่งการเช่นฆ่ากัน อาจจะเป็นเพราะกำลัง และอาวุธที่ใช้ในการต่อสู้มีจำนวนน้อย มหาตมะ คานธี จึงใช้ปัญญาในการต่อสู้ แต่ลักษณะของเมตตา คานธีมองว่าการต่อสู้ให้ได้รับเอกราชและความชอบธรรมนั้น สำหรับผู้มีอำนาจก็ยังถือว่าขาดเมตตาและการใช้ต่อสู้ในลักษณะของอหิงสาก็อาจจะขอความเห็นใจ ความเมตตาจากผู้อำนาจอื่นๆ ดังนั้นลักษณะทั้งสองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกัน แม้ว่าจะไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกันก็ตาม

๔.๓ วิเคราะห์ด้านปัจจัยสนับสนุนก่อให้เกิดอหิงสาของมหาตมะ คานธี กับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

การนำหลักการอหิงสามาใช้แก้ปัญหาสังคมมักจะถูกนำมาใช้ในความหมายที่บกพร่องอยู่เสมอ นั่นคือการเห็นว่าหลักการอหิงสาเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการต่อสู้เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องกับฝ่ายผู้ที่มีอำนาจมากกว่า ผลที่ตามมาจากแนวคิดเช่นนี้คือ การใช้หลักการการอหิงสาเพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์ที่ไม่ถูกต้อง หรือใช้เป็นยุทธวิธีหนึ่งที่นำมาอ้างเพื่อความสำเร็จตามข้อเรียกร้องของฝ่ายตน และหากวิธีการนี้ไม่สำเร็จเมื่อไหร่ ก็อาจพร้อมที่จะใช้วิธีการที่

รุนแรงได้ทันที ท่านคานธีมักจะกล่าวถึงหลักการอหิงสาควบคู่กับหลักการเรื่องการยึดมั่นใน “สัตยะ” (Saytya) หรือความจริงอยู่เสมอ ท่านกล่าวว่า หลักการอหิงสาไม่สามารถนำไปใช้เพื่อสนับสนุนความเท็จ หรือจุดมุ่งหมายอันไม่ชอบธรรมได้ หลักการอหิงสาจึงไม่ได้เป็นเพียงวิธีการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายอะไรก็ได้ แต่ต้องเป็นวิธีการที่ใช้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ชอบธรรมเท่านั้น หรืออาจกล่าวได้ว่า การไม่ใช้รุนแรงนั้นเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายในตัวเอง ท่านมหาตมะ คานธีได้กล่าวว่า “การไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ไม่ได้มีความหมายง่ายๆ เพียงแค่การไม่ฆ่า ...อหิงสาหมายถึงการไม่ทำร้ายชีวิต ไม่ว่าจะเป็นโดยการคิด การพูด และการกระทำ หลักการอหิงสาที่แท้จริงควรหมายถึงเสรีภาพโดยสมบูรณ์จากเจตจำนงอันป่วยไข้ ความโกรธแค้น และความเกลียดชัง แต่เป็นการแบ่งปันความรักไปสู่ทุกสรรพสิ่ง อหิงสาเป็นคุณสมบัติของจิตวิญญาณ และเป็นวิถีแห่งการปฏิบัติต่อทุกสรรพสิ่งในทุกๆ บริบทของชีวิต”^๖

หลักสำคัญที่มหาตมะ คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตนเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด มหาตมะ คานธีได้อุดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของมหาตมะ คานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ มหาตมะ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

สำหรับการนำหลักการอหิงสาไปประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาสังคม คือการมีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อหลักการนี้ก่อนหลักการอหิงสาในศาสนาเชนเป็นหลักการที่นำมาใช้เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์และคุณภาพของสังคม ไม่ใช่หลักการที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง หรือเป็นไปเพื่อใช้ต่อรองกดดันฝ่ายตรงข้าม ดังนั้นการใช้หลักการอหิงสาในฐานะที่เป็นเสมือนกับอาวุธชิ้นหนึ่งที่ใช้ในการต่อสู้กันย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะใช้หลักการอหิงสา

^๖ Wolpert, Stanley. India. Los Angeles: University of California Press, 1991, p.69.

เพื่อการต่อสู้ที่ย่อมเป็นสิ่งที่เปื้อนข้อขัดแย้งในตัวของมันเอง ดังนั้นหากเราต้องการแก้ปัญหาของสังคม หลักการอหิงสาควรมีฐานะเป็นเครื่องมือทางการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ และคุณภาพของสังคมมากกว่าฐานะใดทั้งหมด

เมตตาในพุทธปรัชญามีหลักธรรมที่เกี่ยวคู่ และถือเป็นรากฐานที่สำคัญรองรับหลักอหิงสา กล่าวคือ ในหลักธรรมชื่อ "พรหมวิหารธรรม" พระพุทธองค์ทรงสอนให้พุทธสาวกรวมทั้งชาวพุทธและมนุษยชาติทั่วโลกมองกันและกัน อยู่ร่วมกันและกัน คบหากันและกัน ด้วยจิตอันเปี่ยมด้วยเมตตา กล่าวคือ มองไปทางไหนก็ตาม ก็ขอให้ก่อปรไปด้วยความรู้สึกว่าทุกคน ทุกชีวิต ล้วนแล้วแต่เป็นมิตรของเรา เป็นญาติของเรา เป็นสหายของเรา เป็นเพื่อนร่วมเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเดียวกันกับเรา เป็นเพื่อนร่วมกฎแห่งกรรมเช่นเดียวกันกับเรา เรารักสุขเกลียดทุกข์ กลัวความตาย หวั่นไหวต่ออาชญาอำนาจ ฉันทา เขาเหล่านั้น สัตว์เหล่านั้น สิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ก็รักสุข เกลียดทุกข์ กลัวความตาย หวั่นไหวต่ออาชญา/อำนาจ เช่นเดียวกันกับเราฉันนั้น ดังนั้นเราจึงไม่ควรทำร้ายใคร ไม่ควรเกลียดใคร ไม่ควรเข่นฆ่าราวีใคร ทั้งด้วยตนเองและด้วยการสั่งให้คนอื่นลงมือทำ^๗

การปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรมที่ชื่อว่าเมตตา นี้ในระดับสูงสุด ทรงแนะนำให้แผ่ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีออกไปอย่างกว้างไกล ไร้พรมแดน (อัมปมัญญา) โดยปราศจากการแบ่งแยกเป็นเขา เป็นเรา เป็นคนที่ตนรัก เป็นคนที่ตนชัง หรือแม้กระทั่งเป็นคนเป็นสัตว์ เป็นเทวดา แต่ทรงแนะนำว่า จงแผ่พลังแห่งความรักความเมตตาออกไปครอบคลุมโลกทั้งโลก จักรวาลทั้งจักรวาลนี้เลยทีเดียว ผู้ที่เปี่ยมด้วยพลังแห่งเมตตาในขั้นสมบูรณ์ที่สุดคือ พระอรหันต์ จะมีภาวะจิตอย่างหนึ่งที่เรียกว่า 'วิมริยาทิกตจิต' คือ จิตใจไร้พรมแดน ซึ่งหมายถึงการมีภาวะจิตที่ก้าวข้ามการแบ่งแยกทั้งปวง พระอรหันต์ จึงเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยพลังแห่งเมตตาอย่างสูงสุด สามารถรักคนทั้งโลกได้อย่างไร้เงื่อนไข ความรักของท่านเป็นดังหนึ่งแสงเดือนแสง

^๗ ว. วชิระเมธี, อหิงสามรรคาสู่สันติ เมตตาไร้พรมแดน, อ้างในเว็บ

ตะวันตกที่สาธิตโลมผืนโลกโดยไม่เลือกที่รักไม่รักที่ชังและไม่เคยทวงถามถึงการตอบแทนพระอรหันต์ มีความรัก มีเมตตาต่อสรรพชีวิต สรรพสัตว์อย่างไร้พรมแดนฉันใด เราทุกคนก็ควรแผ่เมตตาคือ ความมีไมตรีต่อสัตว์โลกทั่วทั้งสากลจักรวาลให้ได้ฉันนั้นเหมือนกัน โลกที่เปี่ยมด้วยไมตรีจิต สังคมที่เปี่ยมด้วยคนมีเมตตา คือ สังคมที่มีแต่มิตร ด้วยพลังของมิตรภาพนี้เอง โลกนี้จึงมีสันติภาพและเมตตาดังกล่าวมานี้เองแต่สำหรับพระพุทธศาสนาแล้ว การกล่าวว่าโลกทั้งผองพี่น้องกันบางที่อาจจะยังไม่ครอบคลุมความรักที่พระพุทธองค์ทรงปรารถนาจะให้ชาวโลกมีต่อกันและต่อสิ่งมีชีวิตอื่น

ดังนั้น ปัจจัยสนับสนุนก่อให้เกิดอหิงสากับเมตตา กล่าวคือ การต่อสู้แบบอหิงสาคือ การไม่เบียดเบียนหลักในการต่อสู้แบบอหิงสาหรือสันติวิธี คือไม่ใช้ความรุนแรงเรียก การต่อสู้ลักษณะเช่นนี้ว่า ยุทธวิธีไร้ความรุนแรงเป็นการยากที่จะกล่าวถึงอหิงสาโดยละเอียด “คานธี” ผู้นำชาวอินเดียที่ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยอินเดียจากการยึดครองของอังกฤษ โดยใช้ยุทธวิธีอหิงสาเป็นหลักในการต่อสู้ คานธี เชื่อว่าอหิงสามีใช้ "การหลบลี้นี้หนีหน้าจากการต่อสู้กับความชั่วร้าย" อย่างที่มักจะมีผู้เข้าใจผิดว่า วิธีการต่อสู้แบบอหิงสาคือการนิ่งเฉยไม่โต้ตอบกับเรื่องต่าง ๆ ในทางตรงกันข้าม อหิงสาคือการต่อสู้กับความชั่วร้าย ความอยุติธรรม ความรุนแรง ฯลฯ ด้วยวิถีทางของจิตใจและศีลธรรม โดยหลักเบื้องต้นและพื้นฐานที่สุดก็คือการหลีกเลี่ยงที่จะใช้ความรุนแรงและตอบโต้ฝ่ายตรงข้าม หากแต่จะอาศัยพลังแห่งความจริง ความรัก และความเมตตา กระตุ้นเตือนให้อีกฝ่ายสำนึกตระหนักในความเป็นมนุษย์ที่ไม่อาจเบียดเบียนและใช้ความรุนแรงกับคนอื่นได้ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการต่อสู้แบบอหิงสาก็คือการอดอาหารประท้วง เพราะในขณะที่ผู้ประท้วงทำให้ตัวเองลำบากโดยการอดข้าวอดน้ำอยู่ นั่นคือการสื่อสารทางจิตวิญญาณสื่อสารกับ “หัวใจ” (ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของความรักความเมตตา) ของฝ่ายตรงข้าม เพื่อให้เขาสำนึกในความเป็นมนุษย์ที่มีความเมตตา สงสาร และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่รุนแรง

อยู่ดิธรรม ฯลฯ ในที่สุด ในแง่นี้จะเห็นว่า อหิงสาหรือสันติวิธีเป็นแนวทางการต่อสู้ที่เชื่อมั่นและศรัทธาในความดีงามของมนุษย์^๘

อย่างไรก็ตาม สันติวิธีในแบบของคานธีก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีความผูกพันกับศาสนาอยู่ค่อนข้างสูง มหาตมะ คานธี เคยกล่าวว่า “When there is ahimsa, there is truth and truth is God” ชัยชนะของสันติวิธีแบบนี้จึง “รับได้” ในทางจิตวิญญาณมากกว่าโลกของกายเนื้อ และทั้งต้องมีความศรัทธาในศาสนาและอดทนต่อความยากลำบาก ความทุกข์ทรมานที่จะได้รับการประท้วงเช่นนี้มากทีเดียวหากแต่สันติวิธีในทางสังคมวิทยาไม่ได้ขึ้นอยู่กับศรัทธาทางศาสนา ทฤษฎีของยีน ชาร์ป (Gene Sharp) กลับพุ่งไปที่เรื่องของ “อำนาจ” เขาเห็นว่าอำนาจไม่ใช่สิ่งซึ่งทรงพลังโดยตัวของมันเอง แต่เป็นเรื่องของการยอมรับ การเชื่อฟัง อำนาจจึงจะดำรงอยู่ได้

ดังนั้น การต่อสู้กับ “อำนาจ” สำหรับแนวทางอหิงสาหรือสันติวิธีทางสังคมวิทยาแล้วก็คือการปฏิเสธอำนาจ การไม่ยอมรับ การไม่เชื่อฟัง ไม่ให้ความร่วมมือ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นสิ่งที่รับรู้ได้ในโลกวัตถุในแง่นี้สันติวิธีก็ยังเป็นแนวทางที่เคารพในมนุษย์ในอำนาจที่มนุษย์สามารถกระทำได้ เช่น การไม่ซื้อสินค้าจากบริษัทที่กดโกง ซูตริตไม่รับฟังข่าวสารจากสื่อมวลชนที่ไม่เป็นกลางไปจนถึงการไม่ให้ความร่วมมือและไม่เชื่อฟังรัฐที่ปกครองโดยไม่ชอบธรรม ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นอำนาจที่ปัจเจกบุคคลสามารถกระทำได้ทั้งสิ้นสำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดเมตตานี้พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่า การทำให้ผู้อื่นเกิดความรู้สึกเวทนาสงสาร และยินดีที่จะให้ความช่วยเหลือโดยไม่ถือว่าบุคคลนั้นจะเป็นใครเพราะถือว่าเป็นมนุษย์ร่วมโลกและจะต้องให้ความสำคัญกับเมตตาเป็นหลักการสำคัญในการอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการบริหารบ้านเมือง

อีกประการหนึ่งทำให้เห็นปัจจัยที่เกิดขึ้นระหว่างอหิงสากับเมตตาว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะต้องการความสงบ และความสุขในการดำเนินชีวิต และขอความเมตตาจากคณะผู้บริหาร

^๘ กรุณา เรื่องอุไร กุศลาสัย แปล ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า โดยมหาตมะ คานธี, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม . ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๖.

บ้านเมืองให้เห็นถึงความตั้งใจและวิธีการแสดงออกว่าไม่ใช่เป็นการประทุ้งเพื่อให้เกิดความวุ่นวาย แต่เป็นการประทุ้งเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมและไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือถูกกดขี่ข่มเหง ไร้ความปราณี เมื่อทุกคนมีเมตตาสังคมโลกก็จะสงบสุข มหาตมะ คานธีก็เป็นผู้หนึ่งที่สามารถนำเอาหลักอหิงสาและต่อสู้จนได้รับชัยชนะเพราะความเมตตาของต่างชาติเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ท่ามกลางสายตาชาวโลกจำนวนมากนั่นเอง

๔.๔ วิเคราะห์ด้านประเพณีอหิงสาของมหาตมะ คานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

ประเพณีของมหาตมะ คานธี คือ อหิงสา กบอหิงสา แต่มหาตมะคานธีเลือกใช้วิธีอหิงสา คือ ความไม่ใช้ความรุนแรงในการต่อสู้ทางการเมือง สำหรับมหาตมะ คานธี สัจย์ ถือเป็นเรื่องสำคัญหรือความจริงอันสูงสุดที่แสดงถึงเอกภาพของชีวิตทั้งปวง ความจริงไม่ได้หมายถึงแต่เพียงวาจาสัตย์ แต่ยังหมายถึงความถึงมโนสำนึก และความจริงก็ยังไม่ได้หมายความว่าแค่เพียงสัมผัสสำนึก แต่ความจริงยังหมายถึงมหาตมะ คานธี กล่าวว่า สัจย์ หรือสัจจะคือการแสดงออกในรูปลักษณ์แห่งความรักและการรับใช้สรรพสัตว์ “สัจย์” ที่มหาตมะ คานธี เสนอ จึงมีความหมายในเชิงอภิปรัชญาโดยเฉพาะเมื่อท่านได้กล่าวว่า “สัจจะ คือ พระผู้เป็นเจ้า” แทนที่จะกล่าวว่า “พระผู้เป็นเจ้าคือสัจจะ” เนื่องจาก สัจจะเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริงแท้แน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลงผู้ใดที่ไม่เชื่อในความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่อาจปฏิเสธความมีอยู่ของสัจจะหรือความจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ การกล่าวว่า “สัจจะ คือ พระผู้เป็นเจ้า” จึงเป็นคำที่เหมาะสมกว่า “พระผู้เป็นเจ้าคือสัจจะ” ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่ไม่เชื่อในความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้ายอมรับได้พระผู้เป็นเจ้าในทัศนะของมหาตมะ คานธี “เป็นผู้ทรงพลัง พระองค์ท่านเป็นสารัตถะของชีวิต พระองค์ทรงมีความบริสุทธิ์และทรงเป็นสติสมปฤติที่ไม่แปดเปื้อนพระองค์ทรงเป็นอนันตะ”

คำว่า “เมตตา” กับคำว่า “มิตร” เป็นคำที่มีรากศัพท์เดียวกันมีความหมายเหมือนกัน “เมตตา” แปลว่า มีเมตตาต่อกัน มีไมตรีต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน “มิตร” ก็คือ คนที่มีความรู้สึกเมตตาต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน เห็นอกเห็นใจกัน หวังประโยชน์สุขต่อกัน

ในพระสูตรชื่อ กรณียเมตตสูตรหรือเมตตาสสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษยชาติมีความรัก ความปรารถนาดีมีไมตรีต่อกันดังหนึ่ง “มารดารักบุตรของตน” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “จงรัก คนอื่นดังมารดารักบุตรของตน” ก็ได้ในหลักธรรมชื่อ “พรหมวิหารธรรม” พระพุทธองค์ทรง สอนให้พุทธสาวกรวมทั้งชาวพุทธและมนุษยชาติทั่วโลกมองกันและกันอยู่ร่วมกันและกันคบหา กันและกัน ด้วยจิตอันเปี่ยมด้วยเมตตา กล่าวคือ มองไปทางไหนก็ตาม ก็ขอให้ก่อปรไปด้วยความรู้สึกว่า ทุกคน ทุกชีวิต ล้วนแล้วแต่เป็นมิตรของเรา เป็นญาติของเรา เป็นสหายของเรา เป็นเพื่อนร่วมเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเดียวกันกับเราเป็นเพื่อนร่วมกฎแห่งกรรม เช่นเดียวกันกับเรา เรารักสุข เกลียดทุกข์ กลัวความตาย หวั่นไหวต่ออาชญาอำนาจ ฉันทา เขา เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้น สิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ก็รักสุข เกลียดทุกข์ กลัวความตาย หวั่นไหวต่ออาชญา อำนาจ เช่นเดียวกันกับเราฉันนั้น ดังนั้น เราจึงไม่ควรทำร้ายใคร ไม่ควรเกลียดใคร ไม่ควรเข่น ฆ่าราวใคร ทั้งด้วยตนเองและด้วยการสั่งให้คนอื่น ลงมือทำ

การปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรมที่ชื่อว่าเมตตานี้ ในระดับสูงสุด ทรงแนะนำให้ แผ่ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีนี้ออกไปอย่างกว้างไกล ไร้พรมแดน (อัปมัณญา) โดยปราศจากการแบ่งแยก เป็นเขา เป็นเรา เป็นคนที่ตนรัก เป็นคนที่ตนชัง หรือแม้กระทั่งเป็น คน เป็นสัตว์ เป็นเทวดา แต่ทรงแนะนำว่า ทรงแผ่พลังแห่งความรักความเมตตานี้ออกไป ครอบคลุมทั้งโลก จักรวาลทั้งจักรวาลนี้เลยทีเดียว ผู้ที่เปี่ยมด้วยพลังแห่งความรักความเมตตาใน ขั้นสมบูรณ์ที่สุดคือพระอรหันต์ จะมีภาวะจิตอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “วิมรียาทิกตจิต” คือ จิตใจไร้ พรมแดน ซึ่งหมายถึง การมีภาวะจิตที่ก้าวข้ามการแบ่งแยกทั้งปวง พระอรหันต์จึงเป็นผู้ที่เปี่ยม ด้วยพลังแห่งเมตตาอย่างสูงสุด สามารถรักคนทั้งโลกได้อย่างไร้เงื่อนไข จึงเห็นได้ว่าทั้งอหิงสา และเมตตาต่างก็มีประเภทที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักเมตตาเกิดจากความช่วยเหลือในด้านกาย วาจา และใจ ส่วนอหิงสาจะเป็นในเรื่องของความสงบ ไม่ทำร้ายกันด้วยกาย วาจา และใจ ต่อสู้ด้วยสันติวิธีมีเมตตาต่อทุกคน เพราะทุกคนเป็นบุคคลที่น่าสงสารและมีความทุกข์ด้วยกัน ทั้งนั้น

ดังนั้น ประเทอหิงสากับเมตตาว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ มหาตมะ คานธีหลักการเด่นของ "สัตยาเคราะห์" คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง กล่าวคือ ประเททั้งสองนั้นอยู่ที่การนำเอาหลักสัจจะธรรม คือ อหิงสา และความมีสัจจะ แต่ในส่วนของเมตตานั้นมหาตมะ คานธีไม่ได้กล่าวว่าอยู่ในระดับใด เพียงแค่ต้องการให้เกิดความเมตตาต่อกันเท่านั้น จึงไม่สามารถที่จะกล่าวได้ว่าประเทของอหิงสาและเมตตาเป็นสิ่งเดียวกัน แต่พอจะสรุปได้ว่าน่าจะเป็นคนละอย่างกัน

๔.๕ วิเคราะห์ด้านความสำคัญอหิงสาของมหาตมะ คานธี กับหลักเมตตาใน

พุทธปรัชญา

ด้านความสำคัญระหว่างอหิงสาและเมตตากล่าวได้ว่า อหิงสานวนคิดของศาสนาฮินดู ที่มีความหมายว่า หลีกเลียงความรุนแรง และไม่เบียดเบียนเคารพในชีวิตผู้อื่น เป็นภาษาสันสกฤตแปลว่า การหลีกเลียงความบาดเจ็บ อหิงสาก็มีคนนำมาใช้ในการประท้วง เป็นการประท้วงแบบสันติ อย่างเช่น มหาอัทมะคานธี ผู้ซึ่งเป็นต้นแบบของการประท้วงแบบอหิงสา ซึ่งหลังจากนั้นมาก็มีคนนำวิธีการประท้วงแบบอหิงสามาใช้เช่นกัน

มหาตมะ คานธี ได้ใช้หลักอหิงสาในการประท้วงกับรัฐบาลอังกฤษ ในอินเดียเพื่อเรียกร้องเอกราช ทำควบคู่ไปกับสัตยาเคราะห์ คือ วิธีการนี้เป็นวิธีการของความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยว มั่นคง ที่จะยืนหยัดอยู่กับความจริงและความถูกต้องโดยพร้อมที่จะยอมเสียสละ ทุกสิ่งทุกอย่าง^๙

หลักสำคัญก็คือการควบคุมจิตใจไม่ให้เกิดความเกลียดชังอันจะนำไปสู่ความรุนแรงและการต่อสู้ที่ใช้กำลังต่อไป ประท้วงอย่างยุติธรรม ด้วยความเยือกเย็นและสงบต่อสาธารณชน

^๙ สวามีสัตยานันทบุรี, มหาตมะ คานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย, (พระนคร : อาศรมวัฒนธรรมไทยภารต, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕.

และต่อผู้ก้าวร้าว โดยพิจารณาถึงเหตุผลของผู้ก้าวร้าวด้วยใช้เวลาแก่ผู้ก้าวร้าวได้คิด และถึงแม้ว่าต่อมาฝ่ายก้าวร้าวจะไม่ยินยอมแก้ไขความผิดก็ตามนักสัตยาเคราะห์ก็จะให้ฝ่ายนั้นได้รู้ถึงความตั้งใจของเขา ที่จะลงมือทำการ เคลื่อนไหวแบบ "อหิงสา"และก็จะกระทำจริงตามนั้นด้วย อย่างเช่น การรวมตัวกันประชาชนนับพันคน ไปรวมตัวสังสรรค์กันที่สวนสาธารณะ ชลลียันวาลา เมืองอมฤตสระ เพื่อเรียกร้องเอกราชได้ถูกนายพล ไตเยอร์ ผู้บังคับบัญชากองทหารอังกฤษในอมฤตสระ ผู้ซึ่งเคียดแค้นชาวอินเดียและต้องการให้อินเดีย เห็นถึงอนุภาพของอังกฤษ โดยการยิงประชาชน ที่มาชุมนุม เสียชีวิตนับพันคนเสียชีวิต และบาดเจ็บกว่าสามพันโดยที่ประชาชนเหล่านั้น ไม่ได้ตอบโต้หรือต่อสู้ทางกำลังเลยส่งผลให้รัฐบาลอังกฤษเสื่อมเสียเกียรติอย่างมากจนยากที่จะฟื้นตัว หรือเหตุการณ์ที่ประชาชนประท้วงกฎหมายอังกฤษ ที่ห้ามคนอินเดียทำเกลือกินเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สมควรที่จะไม่ให้คนอินเดียใช้ทรัพยากรของอินเดีย มหาตมะ คานธีได้เริ่มการเดินทางไปยังชายทะเลในตำบลทนต์ พร้อมกับประชาชนนับแสนคน ร่วมทำเกลือกินเอง เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายอังกฤษ ที่ตั้งไว้ หรือเรียกว่า “อารยะขัดขืน” คือ การไม่ทำตามคำสั่งหรือกฎหมายของรัฐบาลหรือผู้ถืออำนาจโดยปราศจากความรุนแรงทางกายภาพประชาชนได้กระทำการประท้วงโดยปราศจากการใช้กำลัง ถึงแม้ว่าจะถูกคนของรัฐบาลทำร้ายแต่ก็ยังเดินหน้าต่อไปแม้จะได้รับบาดเจ็บจากการถูกทุบตีก็ตาม

ดังนั้น การกระทำนี้ทำให้ มีการพูดถึงกันทั่วโลกทำให้รัฐบาลอังกฤษยิ่งเสียหน้าและเริ่มใจอ่อนกับการให้เอกราชกับอินเดียแต่สิ่งที่เป็นปัญหาที่สำคัญก่อนได้รับเอกราชคือความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และประชาชนที่นับถือศาสนาฮินดูนำไปสู่การแบ่งแยกเป็นสองประเทศคืออินเดียและปากีสถานเหตุการณ์นี้ทำให้มหาตมะ คานธีเสียใจอย่างมาก และพยายามทำให้ประชาชนสามัคคีกัน อย่างเช่นเหตุการณ์ความรุนแรงในกัลกัตตามหาตมะ คานธีได้ประท้วงอดอาหารให้ประชาชนหยุดทะเลาะกัน จนในที่สุดประชาชนก็เลิกทะเลาะกันและต่อมารัฐบาลอังกฤษก็ได้ให้เอกราชกับอินเดียโดยสมบูรณ์การกระทำของมหาตมะ คานธีโดยใช้หลักอหิงสานั้น เป็นแบบอย่างให้กับหลาย ๆ ประเทศทั่วโลกอย่างเช่น

ขบวนการสิทธิพลเมือง ในสหรัฐอเมริกาที่เรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมของคนผิวขาวและผิวดำ เป็นต้น

มหาตมะ คานธีมีความเชื่อว่า ในส่วนที่ลึกที่สุดของมนุษย์นั้นมีคุณธรรมและความจริงซ่อนอยู่ในตัว ท่านอธิบายว่าเราอาจจะเคยได้ยินคนที่ปฏิเสธพระเจ้า แต่เราจะได้ยินคนที่ปฏิเสธความจริง แม้แต่บุคคลที่เลวที่สุดหรือโง่ที่สุดก็ยังมีความจริงบางอย่างอยู่ในตัวของเขา เราทุกคนต่างก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความจริงสากลของธรรมชาติทั้งหมด^{๑๐} ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของผู้คนจะถูกปลุกให้ตื่นขึ้นในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด มหาตมะ คานธี มีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงครามจึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจ้องล้างจ้องผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ มหาตมะ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่าให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ ผู้วิจัยเห็นว่าถ้าจะใช้หลักอหิงสาได้ จิตใจของเราต้องเปี่ยมไปด้วยเมตตา ต้องสามารถรักคนทุกคนได้ แม้กระทั่งคนที่อยู่คนละฝ่ายหรือที่คิดไม่เหมือนกันการปฏิบัติตนในเบื้องต้นที่จะนำมาซึ่งความสุขของตนเองและสังคมส่วนรวมจำเป็นที่จะต้องมีการไม่เบียดเบียนหรืออหิงสธรรมเป็นที่ตั้งอยู่ด้วย โดยที่การปฏิบัติทางจิตและการปฏิบัติทางสังคม

^{๑๐} คานธี, โมहनทาส การามจันทร์, *แด่นักศึกษา, แปลโดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศีกษิตสยาม, ๒๕๒๑), หน้า ๓๖.

แยกขาดจากกันไม่ได้”^{๑๑} มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “อหิงสาเป็นวิถีทางเดียวเท่านั้นที่จะนำเราไปสู่สังขธรรมได้”^{๑๒}

อีกประเด็นคัมภีร์พุทธปรัชญาของเราให้คำสอนอย่างแจ่มแจ้งว่าการดำเนินชีวิตที่ถูกที่ชอบนั้นต้องประกอบด้วยสัจจะ พรหมจรรย์ ความเมตตากรุณา ความไม่ละโมภะโลภ และไม่สะสมสิ่งใดเกินความจำเป็นในชีวิต หากปราศจากคุณสมบัติเหล่านี้ก็ยากยิ่งที่คนเราจะบรรลุสังขธรรมได้ อารยธรรมของเรายังสอนด้วยการยึดมั่นและประพฤติปฏิบัติตามหลักอหิงสา ซึ่งในภาคปฏิบัติก็หมายถึงการมีความรักและความเมตตากรุณาต่อสรรพชีวิตนั่นเอง จะสามารถให้เราเอาชนะโลกได้ ความจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้มีตัวอย่างให้เราเห็นมากมาย ซึ่งล้วนแต่เป็นปัจจัยเพิ่มพูนความเชื่อมั่นของเราให้หลักอหิงสาทั้งสิ้น...

มหาตมะ คานธี กล่าวถึงอหิงสาว่า อหิงสาเป็นศัตราวุธที่ทรงอำนาจอย่างหาที่เปรียบมิได้ อหิงสาเป็นสิ่งประเสริฐสุดในชีวิต อหิงสาเป็นคุณสมบัติและเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของผู้กล้าหาญ อหิงสามิใช่คุณสมบัติของคนขลาด อหิงสามิใช่คำสอนลมๆ แล้งๆ หรือคำสอนที่ปราศจากชีวิตชีวาหากเป็นคำสอนที่เต็มไปด้วยพลังและให้ชีวิต อหิงสาเป็นคุณสมบัติพิเศษของจิตใจ ด้วยเหตุนี้ อหิงสาจึงได้รับการนิยามว่าเป็นธรรมอันสูงสุด ฉะนั้นเมื่ออยู่ในมือของนักศึกษา อหิงสาจึงควรจะปรากฏตนในรูปแบบของความรักและความเมตตาอันบริสุทธิ์ มีความสดชื่นอยู่เป็นนิตย์ เป็นเสมือนสายธารที่ให้ความร่มรื่นแก่สรรพชีวิต ต่อหน้าอหิงสาแล้ว อกุศลจิตทุกประการจะย่นหยัดอยู่ไม่ได้แสงสุริยแห่งอหิงสาจะทำลายความมืดแห่งโทสะ ความเคียดแค้น และความอาฆาตมาดร้ายจนหมดสิ้น ในโลกแห่งการศึกษา อหิงสาจะส่องแสงเจิดจ้าและกว้างไกลเหนือสิ่งใดที่จะบดบังไว้ได้ เช่นเดียวกับไม่มีสิ่งใดจะบดบังแสงของพระอาทิตย์

^{๑๑} โลกมิตร, “เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ในฐานะที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา”, **จิตวิญญาณเพื่อสังคม** สำนึกจากกัลยาณมิตร เนื่องในวาระครบรอบอายุ ๗๒ ปี อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์, เดวิด ชาปแปล บรรณาธิการ, พรรณงาม เกษธรรมสาร และ เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว แปล, หน้า ๙๑.

^{๑๒} ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร เรียบเรียง, **วาทะคานธี มหาบุรุษนักอหิงสา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๘๐.

๔.๖ วิเคราะห์ด้านแนวทางปฏิบัติของมหาตมะ คานธี กับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา

ด้านแนวทางปฏิบัติของมหาตมะ คานธีกับหลักเมตตาในพุทธปรัชญา กล่าวได้ว่า แนวทางการปฏิบัติของทั้งสองมีความแตกต่างกันในทางปฏิบัติของอหิงสานั้น กล่าวได้ว่า มหาตมะ คานธียึดมั่นในสัตย์ ‘สัตย์’ แปลว่า “ความจริง” และสำหรับท่านมหาตมะ คานธี ท่านถือว่า “สัตย์” ความจริง คือ พระเจ้า การดำเนินชีวิตของบุคคลผู้ซึ่งยึดมั่นแนบแน่นในพระเจ้า (God) และอุทิศชีวิตให้กับพระองค์ ดังนั้นนักสัตยาเคราะห์ จึงเป็นบุคคลผู้ซึ่งนับถือบูชาพระผู้เป็นเจ้า การต่อสู้ทางการเมือง มาในรูปแบบของการดื้อแพ่งไม่เชื่อฟังแบบผู้เจริญหรือผู้มีอารยะธรรม (Civil Disobedience แปลว่า “การดื้อแพ่งอย่างผู้เจริญ” สัตยาเคราะห์ในรูปแบบนี้เองที่ท่านมหาตมะ คานธีมีชื่อเสียงโด่งดังมาก กระทำกิจกรรมดื้อแพ่งสัตยาเคราะห์ พร้อมกันด้วยวิธีไม่ใช้ความรุนแรง เป็นการต่อต้านรัฐบาล

เมื่อวิธีการต่อสู้ด้วยการเจรจาและวิธีทางกฎหมายไม่สำเร็จนั้นก็เพราะเป็นการแสดงการขัดขืนและฝ่าฝืนแบบไม่รุนแรงโดยประชาชนพลเมืองผู้ซึ่งในยามปกติเป็นผู้เคารพกฎหมายเสมอมา และด้วยอีกเหตุผลหนึ่งประท้วงโดยการขัดขืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นก็ต้องปฏิบัติตามอย่างผู้มีอารยะธรรม มีความปรารถนาดีและปฏิบัติแบบนุ่มนวลต่อผู้ที่มีหน้าที่รักษากฎหมาย มหาตมะ คานธีบริหารจัดการ ที่เป็นแนวทางต่อสู้ขบวนการอารยะดื้อแพ่ง หรืออารยะขัดขืน) ระหว่างช่วงปี ๑๙๒๐ – ๑๙๒๒, ๑๙๓๐-๑๙๓๔, ๑๙๔๐-๑๙๔๔ การไม่ให้ความร่วมมืออาจแสดงออกโดยคืนตำแหน่งหรือเกียรติยศต่างๆที่เคยได้จากรัฐบาล ลาออกจากราชการ ถอนตัวออกจากงานตำรวจ งานทหาร งดการเสียภาษี ประท้วงคว่ำบาตรศาลยุติธรรม ปิดโรงเรียนหรือไม่ไปโรงเรียน และคว่ำบาตรสถานิติบัญญัติหรือรัฐสภา แล้วให้ก่อตั้งและบริหารจัดการสถาบันใหม่ของตนขึ้นมาแทนสถาบันหรือองค์กรที่ประท้วงไม่ร่วมมือด้วยดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม มหาตมะ คานธีก็มีความระมัดระวังมากในบางรูปแบบของ กระบวนการไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐบาล เพราะอาจทำให้รัฐบาลที่โหดร้ายได้อ้างเป็นเหตุกระทำ การรุนแรงต่อประชาชน ท่านมิได้ต้องการให้ประชาชนต้องเดือนร้อนทุกข์ยากมากเกินไปที่ จำเป็นจากการกระทำของรัฐบาลผู้กดขี่ กระบวนการอารยะดื้อแพ่ง หรือ อารยะขัดขืน ที่กล่าว มาจำเป็นต้องให้ประชาชนมีวินัย เมื่อมารวมตัวประท้วงร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ประชาชนต้องมีขีด ความสามารถในการรับทุกข์ทรมานโดยไม่ตอบโต้ ต้องเชื่อฟังผู้นำขบวนการสัตยาเคราะห์อย่าง เข้มงวด ด้วยเหตุที่การมีวินัยและการเคารพเชื่อฟังทำนองนี้มีได้อาศัยกำลังบังคับ ต่างกับพวก ทหาร ผู้นำขบวนการสัตยาเคราะห์จะต้องเป็นคนที่มีบุคลิกน่าเชื่อถือให้ประชาชนปฏิบัติตาม ต้องเป็นผู้ที่มีประวัติเคยทำงานเสียสละและสร้างประโยชน์ให้กับสาธารณะมาก่อน ประชาชนจะ ได้ให้ความเคารพและพร้อมที่จะเชื่อฟัง หมายความว่าคณะบุคคลที่เป็นผู้นำขบวนการ สัตยาเคราะห์จะต้องเคยรับใช้ประชาชนในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สาธารณะมาแล้วหลาย รูปแบบ

มหาตมะ คานธีจึงย้ำหนักแน่นมากในเรื่องนี้ว่าต้องถือเป็นคุณสมบัติสำคัญขั้น พื้นฐานของโครงการสร้างสรรค์ของท่านในการทำสัตยาเคราะห์ไม่เพียงแต่เท่านั้น วินัยและ การทำงานเป็นกลุ่มจำจะต้องสร้างให้เกิดในหมู่ประชาชนด้วยการฝึกฝนอบรมอย่างต่อเนื่อง จะต้องสอนประชาชนให้เข้าใจในเรื่อง เช่น กระบวนการความร่วมมือ, ความสามัคคีในชุมชนที่ แม้จะมีความแตกต่างกันทางสังคมและวัฒนธรรมชาติพันธุ์, ความกล้าหาญ, การคำนึงถึงการทำให้ ประโยชน์และความดีงามเพื่อสังคมส่วนรวม, การเป็นที่พึ่งของตนเองได้, การทำให้ตัวเองมี คุณประโยชน์ต่อสังคมในหลายๆด้าน, และ ประชาชนจะต้องมีพลังเข้มแข็งทางร่างกาย พลัง จิตใจ และพลังคุณธรรม

การปฏิบัติแนวทางของหลักเมตตาในพุทธปรัชญา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากระบวนการ ในการปฏิบัติเมตตานี้ประกอบไปด้วย ๒ ส่วน และในสองส่วนนี้ดำเนินไปพร้อมกัน เป็นปัจจัย สนับสนุนให้เกื้อกันและกันอยู่ในตัวของมันเอง กล่าวคือ การเจริญ พุทธถึงสร้างเมตตาจิตให้มีอยู่

ในตัว และการแผ่เมตตาพูดถึงการแผ่เมตตาจิตที่มีอยู่ในตัวนั้นออกไป การเจริญเมตตาทำให้เมตตาเกิดขึ้นหรือมีอยู่ในใจของบุคคลนั้นจนเพียงพอให้แผ่ไปยังบุคคลอื่น สัตว์อื่นได้ และการที่บุคคลแผ่เมตตาจิตไปยังบุคคลอื่นสัตว์อื่นอยู่ตลอดเวลา นั้น ย่อมทำให้เมตตาเจริญยิ่งขึ้นไปในจิตใจของผู้นั้น ด้วยเหตุนี้ในพระบาลี ตลอดจนอรรถกถาจึงไม่พบวิธีปฏิบัติตามหลักเมตตาที่แยกออกไปต่างหากจากวิธีการเจริญเมตตา หรือแผ่เมตตา กล่าวโดยสรุป การเจริญ หรือการแผ่เมตตาเป็นวิธีการสร้างเมตตาขึ้นภายในจิตใจพร้อม ๆ กับขยายเมตตานี้ไปยังบุคคลอื่นสัตว์อื่นอยู่ในตัว

วิธีการปฏิบัติตามหลักเมตตา คือ การเจริญเมตตา กระบวนการปฏิบัติดังกล่าวนี้จะสังเกตเห็นว่า ท่านไม่ได้แยกระหว่างเมตตาพรหมวิหาร เมตตาอัปมัญญา และเมตตาเจโตวิมุตติ แต่ผู้ปฏิบัติจะเข้าใจอยู่ในตัวว่า ปฏิบัติแบบไหนเข้าข่ายเมตตาพรหมวิหาร แบบไหนเป็นอัปมัญญา และแบบไหนเป็นเจโตวิมุตติ เพราะแต่ละประเภทก็มีขอบข่ายของตนเองชัดเจนอยู่ เช่น ถ้าแผ่เจาะจงไปยังบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะก็เป็นเมตตาพรหมวิหาร ถ้าไม่เจาะจงก็เป็นเมตตาอัปมัญญา ถ้าเป็นเมตตาที่นับเนื่องในอัปนาสมาธิก็เป็นเมตตาเจโตวิมุตติ^{๑๓} เมตตาของชนแม่เหล่านนั้นมีประโยชน์เกื้อกูล” “ใครย่อมไม่คู่ร้ายกับเรา แม้เราก็ไม่กลัวใคร ในกาลนั้นเราได้กำลังเมตตาอุปถัมภ์แล้ว ย่อมยินดีในปาใหญ่”^{๑๔} เป็นต้น

ดังนั้น ความแตกต่างกันระหว่างแนวความคิดการปฏิบัติของทั้งสอง คือ การที่มหาत्मะคานธี ยึดหลักอหิงสาในการต่อสู้ เพื่อให้มองเห็นว่าการต่อสู้แบบนี้จะสูญเสียน้อยที่สุด และมีความยั่งยืนและเป็นหนทางเดียวที่จะเอาชนะกลุ่มผู้มีอำนาจได้ และจะกลายเป็นที่ยกย่องของชาวโลก เพราะการต่อสู้แบบอหิงสานั้นใช้ระยะเวลาตามที่ตาม แต่ถือว่าคุ้มค่าและเป็นแบบอย่างที่ดี ต่างจากเมตตาที่มักมองศัตรูว่าเป็นมิตร จึงอาจจะไม่กล้าที่จะต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมได้ การแสดงออกก็แตกต่างกัน คือ เมตตาแสดงออกทั้งภายในและภายนอก

^{๑๓} พุ. ชุ.อ. (ไทย) ๘ / ๑ / ๒๗๕.

^{๑๔} อภิ. ธ.อ. (ไทย) ๑ / ๑ / ๑๔๒.

แสดงพฤติกรรมอ่อนโยน และสงสารจึงทำให้การต่อสู้ไม่ได้ผลและที่จะได้ผล คือ กลุ่มผู้มีอำนาจจะต้องมีความเมตตาต่อผู้ประท้วงมหาตมะ คานธี มองว่าคนเราถ้าหากขาดเมตตาก็ยากที่จะเอาชนะได้เช่นเดียวกัน ความเมตตาจะต้องเกิดขึ้นกับใจทุกคนที่จะร่วมกันสมัครรักใคร่สามัคคิกันนั่นเอง อหิงสาของมหาตมะ คานธี มีความแข็งแกร่งภายในที่จะต้องยึดมั่นในสัตย์ปฏิญาณว่า จะต้องต่อสู้ด้วยหัวใจแข็งแกร่งและไม่ยอมแพ้กว่าจะได้รับชัยชนะอาจจะใช้กรณีคือเฟื่องหรือแนวทางอื่นก็ต้องทำแต่การกระทำนั้นไม่เป็นการเบียดเบียนคนส่วนใหญ่ คือ ประชาชน